

Tanulmányi kirándulás Angliában – II.*

Tanulságok

Hagyományok – konzervativizmus

Angliában 600 éve él a fiúkórusiskola-modell. Nem tépázták meg háborúk és társadalmi változások sem. Egy kórusiskola jobban hasonlít egy szerzetesrendhez, mint valami iskolához. Élete a saját törvényei szerint, a világtól szinte függetlenül alakul. Ugyanaz a zene helye is a liturgikus rendben, mint évszázadokkal ezelőtt. Nem kell „rekonstruálni” semmit. Irigylésre méltó helyzet! Magyarországon előadói és pedagógiai elvek felkapottak lesznek, majd elavulnak. Mintha félnénk a „klasszikus modell” gondolatától... (B. B.)

„Nem a ruha teszi az embert” – mondjuk gyakran, pedig sokszor a külsőségek is fontosak, pl. ünnepi alkalmakkor, istentiszteleteken, s hétköznapokon is, ahogy arra a három városban mindenütt jó példákat láttunk. Nagyon jónak tartom az angol iskolarendszerben például az egyenruha hagyományát: a hovatartozást, az egységességet jelzi, és kizárja a divatozást. (M. Zs.)

A testtartás is igen meghatározó az éneklésnél: az angol fiúkórusok mindig állva énekelnek, a próbán sem jut eszükbe leülni, még egy pillanatra sem. Ez szintén tradíció: ha már így folyik évszázadok óta, miért változtatnának rajta éppen ők? De ez a kérdés bizonyára fel sem merül bennük... A hagyománytisztelet magabiztosságot, öntudatot ad a kórus minden tagjának. A fegyelem is természetes számukra: büszkéek arra, hogy ott énekelhetnek, az ezzel járó elfoglaltságot, megterhelést is elfogadják, hiszen így folyik ez már öt-hatszáz éve. (Cs. Sz. B.)

Az angol kórusok fennmaradásának, rendkívül magas színvonalának sok olyan tényezője van, ami csak ebben az országban adott: a tradíció, az állam által is támogatott, igen jól szervezett nevelés, valamint az egyes templomok papságának és híveinek igénye a színvonalas liturgikus zenére. (Természetesen Angliában is vannak peremterületek, nem minden templomnak vannak az általunk látottakhoz hasonló lehetőségei, de legalább léteznek jó példák!) (L. I.)

Bizony, igencsak bennem volt a „sárga irigység”, hogy milyen környezetben tanulhatnak, élhetnek ezek a gyerekek; hogy imádsággal – amely kötelező, az állam által is javallott – kezdik és végzik a napot, hogy ilyen magas fokú zenei oktatásban vehetnek részt, és mindezt Isten nagyobb dicsőségére tehetik. (D. E.)

Az újabb és újabb generációk beleszületnek, belenőnek a hagyományba és teljes mértékben magukévá teszik azt. Nagyon gyakori, hogy a korábban szoprán szólamot éneklő fiú később a férfikar tagjaként saját fiával énekel együtt. (K. A.)

* Az első részt lásd lapunk jelen évfolyama 2. számának 175–184. oldalain.

A kórustagok külső fegyelmezettsége arra a belső figyelemre enged következtetni, amely lehetővé teszi bármely stílusú (és értékű) műnek tiszta és jól képzett hangon, magasfokú zenei intelligenciával és rendkívüli esztétikai érzékkel való előadását. De mi alakítja ki az énekesek fegyelmét-figyelmét már kicsi gyermekkoruktól fogva? Elsősorban a sokat emlegetett tradíció, amelybe beleszületve a kicsik csak nemeset látnak és hallanak, ha istentiszteleten vesznek részt. Gondolkodásukban a kóruséneklés fogalma természetes módon társul az istentisztelet áhítatával, fegyelmével. Ha a gyermek otthon és a hívőközösség tagjaitól is megtanulja azt, hogy miként kell viselkedni a templomban és hogy miért, ezt a magatartást átviszi az istentiszteleti kóruséneklésre is. (L. I.)

Nagy kérdés, hogy abból, amit láttunk, mit tudunk átvenni? Azt hiszem: semmit. Ehhez évszázadok, de legalábbis évtizedek kellene. Erre pedig nekünk nincs türelmünk. Különben is, nálunk nem divat az ilyenfajta múltból táplálkozó, konzervatív gondolkodásmód, nevelési módszer. Azt láttuk, az angolok magukkal törődnek: a maguk kultúrájával, hagyományaival; és ha másoktól átvesznek értékeket, sajátosan angollá alakítják. Mi ez? Nacionalizmus! Ezt a szót pedig ma Magyarországon lemoshatatlan bélyegként sütik rá arra, aki a hagyomány, a nemzeti értékek védelmében szót emel. Ma Magyarországon a „más”-t kell tisztelni, anélkül, hogy tisztában lennénk saját értékeinkkel, azzal, hogy honnan jöttünk, és hol a helyünk a világban. Ezért tartunk itt, és ezért nem fogunk sose továbbjutni. Ezért ezért nem fog nálunk megváltosulni az sem, amit Angliában hallottunk. (D. B.)

Kiválasztás, felvétel

A felvétel követelményei között nem kifejezetten a hang az első (7–8 éves gyerekekről lévén szó); a hallást és ritmusérzékét méri fel – és ami a legfontosabb: a jó olvasást. Ez egyrészt azért fontos, mert a fiúknak sok énekelni-valoró lesz még azelőtt, hogy a kottát ismernék, másrészt pedig azért, mert ha egy hétéves gyerek már jól olvas, akkor nagy a valószínűsége, hogy hamar megtanulja a kottát is. (Az olvasás nagy koncentrációt igényel – így aztán ez a képesség is jól felmérhető). (Cs. Sz. B.)

Rend, rendszeresség

A zenélés és a tanítás nagyrészt azon áll vagy bukik, hogy milyen feltételek mellett dolgozik az ember. Főleg hozzáállásbeli, magatartásbeli tényezőkre gondolok. Úgy érzem, hogy túl a jó adottságokon, a sokszázéves hagyományon és a jó énektanárokon, van valami nagyon biztos alapja a zenélésnek. Az, hogy a gyerekek környezetében rend van. Megszokták, hogy mikor minek kell történni, tudják a helyüket, csinálják a dolgukat. Nagyfokú önállóságot éreztem bennük, annak ellenére, hogy kórusban énekelnek. A mindennapos liturgiai gyakorlat számukra is érzékelhetően hasznossá, fontossá teszi a tevékenységüket. Jó volt látni a gyerekeket és a fiatal fiúkat, ahogy a szép

ruhában, a templomhoz illő „szent komolysággal” végzik a mindennapos szolgálatot. Kicsit elszégyelltem magam, hogy ott az emberek hétköznap este is elmennek vesperásra. (H. V.)

A rendszeresség főleg a kóruspróbára és a mindennapos gyakorlásra vonatkozik. A pontosan beosztott és *állva* végigdolgozott, koncentrált próba, a mindennapi bekapcsolódás a liturgiába meghozza a gyümölcsét. (Ehhez jönnek még a külön koncertalkalmak és lemezfelvételek). (Cs. Sz. B.)

Döntő fontosságú a rendszeres, naponta 3–4 órás éneklés: reggel egy, délben két óra szólampróba a fiúkkal, a szertartás megkezdése előtt egyórás összpróba és végül maga a szertartás. Mindezt végig állva, állandó kontroll (légzés, intonáció, hangképzés) illetve önkontroll alkalmazásával: a hibázó a középkori szerzetesi zsolozsma közben használt módszert követve kézfeltartással jelez. (K. A.)

Fegyelem, figyelem

Az angolok nagyon fegyelmezettek. A rend, amely az egész életüket jellemzi, nem enged meg szétszórtságot, s elősegíti mindazon jó tulajdonságok kifejlődését, melyek az angol embert olyan mássá, a „szárazföldi” embertől eltérővé teszik. Már az iskolában (college) elkezdődik a komoly munka. Ahogy megfigyelhettem, a gyerekek nagyon fegyelmezetten, csendben, teljes odaadással végezték a dolgukat, hasonlóan a felnőttekhez. (Így születik a gentleman?) De egymás között, játék közben újra gyerekké váltak. (D. E.)

Nagyszerű volt a próbák fegyelme. A renden alapuló fegyelem koncentrálja az energiákat. Ha itthon ilyen fegyelmet próbálunk elérni, az igen hamar görcössé válik, mert szinte egyetlen alapja a presszió. Angliában úgy tűnt, hogy a gyerekek oldottak, természetesebbek a fegyelmezett közegben. (M. I.)

A rövid próbák mindig nagy koncentrációt igényelnek mind a gyerekektől, mind a felnőttektől. A karnagy mindent egyszer mond el (az ütem- és oldalszámokat is!), nem ismételteti, amíg az éppen beszélgetők is majd meghallják... Nincs fegyelmezetlenség: amíg csak tart a próba, feszülten (de nem görcsösen) figyel mindenki. A gyerekeket is partnernek tekintik, felnőtttségükbe veszik őket – éppen ezért ők ezeknek az elvárásoknak megfelelően viselkednek: komolyan, fegyelmezetten. (Cs. Sz. B.)

A maximális fegyelem, figyelem és lelkesedés az Angliában látott összes kórusra vonatkozik. (Mindez Magyarországon miért nem valósítható meg, s miért kell nagyítóval keresni olyan kórusokat, ahol megvan a kölcsönös megbecsülés és a szükséges próbafegyelem s a karvezető energiája nem azzal megy el, hogy féken tartsa a kórustagokat? Angol udvariasságra volna szükség, s talán az óvodától kellene elkezdni meggyökereztetni a gyerekekben a viselkedés alapvető szabályait...) (E. K.)

A hangversenyekre való készülés, a szertartásokon való gyakori részvétel, a liturgikus mozgások rendszeres gyakorlása természetessé teszi a felnövő gyerekekben a fegyelmezett sorakozást, a csoportos vonulást, a kulturált vi-

selkedést. A próbákon hallott nyelv- és beszédigényesség – az éneklésbeli szövegmondásra vonatkozóan és általában is – összhangban van a zenei nevelés igényeivel. (M. Zs.)

A kollégium és a közismereti tárgyak oktatása

A Westminster Abbey énekesfiúi együtt laknak egy külön kollégiumban. Osztályonként 7–8, összesen kb. 36 gyerekkel kell számolni.

A kórusban éneklő fiúknak szinte percről percre beosztott napjuk van. Ez jó lehet a megszervezettség és állandóság miatt, de nem tudom, mikor van idejük saját magukra. Arra, hogy felfedezzék a körülöttük levő világot. Szerintem erre nem igazán elég a tea utáni házfeladat-megoldás és a lefekvés közötti idő (legjobb esetben is két és fél óra). (Cs. Sz. B.)

A gyerekeknek este 6–7 óra körül egy órájuk van a másnapi leckére. Ez a tény kicsit elgondolkodtató. Vajon ezekben a kórusiskolákban a közismereti tárgyakat nem veszik annyira komolyan? Mi történik azzal a fiúval, aki bármi miatt nem válhat énekesé? Óriási lemaradást kell behoznia a többiekkel szemben, ha más iskolába kerül. Vagy ezek a gyerekek annyira jó képességekkel bírnak, hogy fel tudják venni a versenyt a más profilú iskolák diákjaival, annak ellenére, hogy idejük legnagyobb részét a zenélés tölti ki? Ezek olyan kérdések, melyek, sajnos, később merültek fel bennem, és így nem volt alkalmam választ kapni rájuk. (S. A.)

Úgy gondolom – annak ellenére, hogy kicsi korukban kiszakadnak a családból és szigorú fegyelemben kell élniük –, a sok pozitív hatás mégis gyökereket ad nekik és – jövőjüktől, választott pályájuktól függetlenül – „egészebb” emberként kerülnek ki az iskolából, mint kortársaik. (G. K. I.)

A nevelési elvek

A felvett fiúk nem kerülnek be rögtön a kórusba, viszont amíg nem énekelnek együtt a nagyokkal, addig is részt vesznek az istentiszteleteken – egyenruhában a kórus előtt ülnek, így is szokván a szituációt. Vannak különpróbák, ahol egyszerűbb darabokat tanulnak, s van egy fontos és önálló feladatuk: hétfőnként ők énekelnek a service-en. (Cs. Sz. B.)

A vitathatatlanul magas művészi színvonalon és igényességen felül számomra a legmegragadóbb élmény az a fegyelem és komolyság, amely minden szinten megtapasztalható. Döbbenetes volt látni ezeknek a kis könyköknek a munkáját, nemcsak az istentiszteleteken, de a próbákon is. Lehet itt beszélni pedagógiai módszerekről, meg 600–900 éves hagyományokról, de azt hiszem, viselkedésük fő oka, hogy komolyan veszik, s nem (hülye) gyerekeként kezelik őket és ezáltal ők is rögtön komolyan veszi önmagukat; érzik, hogy szükség van rájuk, mert nap mint nap a felnőttekkel együtt, azokkal egyenrangú félként vesznek részt az istentiszteleten.

A Westminster Abbey karnagya fogalmazta meg nagyon jól: a gyerekek nem azért tanulnak meg egy éneket, hogy a tanító néni örüljön, hanem mert arra szükség van a napi liturgikus szolgálatban! (M. Gy.)

A karnagy elmondása szerint az a koncepciójuk, hogy a gyerektől kicsit többet kell követelni, mint amennyit az magáról feltételez, de azért nem annyit, hogy az számára elérhetetlennek tűnjön. (Cs. Sz. B.)

Ezek a kisfiúk (gondolok itt különösképpen a londoni Westminster Abbey próbájára) nem külső kényszer, fenytéstől való rettegés hatására jók, fegyelmezettek és összeszedettek, hanem felnőtt tudatossággal. Büszkéek nagyműtű iskoláikra, diplomáikra, ahol nevelkedhetnek és szolgálatot teljesíthetnek. Valószínűleg már szüleik is tudatosították ezt bennük, s az iskolai nevelők is ébren tartják tanítványaikban a jó értelemben vett büszkeséget. A nevelők, kórusvezetők maguk is ugyanebben a hagyományban nőttek fel, kiskoruktól így élnek, ezt az éneklést hallják-művelik. Ez vonatkozik a kórus felnőtt tagjaira is. A felnőttek példája, amely kiterjed a fegyelmezett és figyelmes magatartástól kezdve a zene iránti áhitatos tiszteleten-szereteten keresztül az igényes hangképzésig-formálásig, rendkívüli mozgatóerőt jelenthet a kicsik számára. Az élet minden területén a legjobb nevelőeszköz a példaadás, különösen, ha a gyermek nemcsak látja a példát, hanem mindjárt lehetősége nyílik követni is azt. Az éneklő arcokon látni lehetett azt is, hogy az odaadó figyelem, a professzionista magatartás nem korlátozza, nem bénítja a zenélés örömét, sőt felszabadultabbá teszi, magasabb szintre emeli azt. (L. I.)

Szükségtelen, sőt rossz a kisgyermekhez gügyögve beszélni: ezek a fiúk felnőtt módjára tudnak viselkedni, kommunikálni. Az is pozitív hatással lehet rájuk, hogy milyen környezetben élnek, énekelnek (ez vonatkozik az épületekre is!); aztán a zenei élmény, amely naponta éri őket; a tudat, hogy szükség van a szolgálatukra, hangjukra; hogy a felnőttekkel együtt munkálkodhatnak (ezt tartom szinte a legfontosabbnak); hogy naponta sor kerül az istentiszteletre; s végül hogy éneklésükkel, létükkel a sokszáz éves hagyományon át egy óriási közösségbe kapcsolódnak, melybe nemcsak a művek szerzői, korábbi előadói, hanem az azokat hallgatók is beletartoznak. (G. K. I.)

Még egy nagyon fontos követelményt állítanak a gyerekek elé: tudjanak viselkedni ill. szerepelni sok ember előtt. Ez azért is kell, mert nap mint nap a hívek szeme előtt vannak. (P. I.)

A szereplések anyagát – a mennyiség miatt – mindig 2–3 nappal előbb tanulják, hogy „beérjen”, ezért nagyon erősítik a hallási memóriát. A változatos anyag biztosítja, hogy a kisfiúknak ne „taposómalom” legyen a munka. (P. I.)

Mióta hazatértünk, többször tűnődtem azon, hogy hogyan lehet elérni, hogy a közösségben nevelt-tanított gyerekek mégis önállóvá váljanak. Mint ha elakadnánk ott, hogy a tömeg védettséget ad, de nem tudatosítjuk eléggé, hogy azt egyéniségek alkotják, akiknek önálló „alkotókká” kell válniuk. Lehet, hogy ahhoz is bizonyos érettség szükséges, hogy az ember valóban építőköve lehessen egy közösségnek? Magunkra is gondoltam, hogy sokszor „elücsörgünk” a karéneken és nem mindig énekelünk olyan összeszedetten, ahogyan szólóban kellene. (H. V.)

Hangképzés

Kristálytisza intonáció, hangszerszerűen egyenletes énekhang, egységes, gyönyörű hangszín, az egyes szólamok világos elkülönülése, a dinamikai lehetőségek széles skálája, annak is nem öncélú, hanem mindig a zenei anyag által megkívánt módon való alkalmazása: mindez együtt olyan tökéletes előadásmódot eredményez, hogy még a kevésbé értékes alkotásokat is megnevesíti. A kórushangzás olyan csodálatosan szép, hogy szinte hajlamosak vagyunk igazat adni annak az állításnak, mely szerint nincsen rossz zenemű, csak rossz előadás létezik. (L. I.)

Ismét a természetes éneklési módból következik, hogy a hangok indításánál nem „számolva” és idegeskedve, görcsösen lépnek be igen magas fekvésben, a szopránosok sem. Saját hangi képességeik tudatában egyszer csak megszólaltatják a kristálytisza hangot. A hangok tisztaságának kérdésére a Westminster Abbey fiúkórusának vezetője egyszerűen ezt mondta: „Nem szabad engedni, hogy hamisan énekeljenek. Rögtön javítani kell, hogy a jó üljön be a fülükbe.” Persze ezt mindannyian tudjuk, nálunk mégis olyan sok a hamisan éneklő gyerekkar... (Sz. Cs.)

Nem kell sok „beéneklés” a próbák előtt, hiszen már a kicsik is tudatosan használják a hangképző szerveiket. Biztosan megtanulják, hogyan „vigyázzanak” a hangjukra. A fiú-szoprán szólamban nyilván nem véletlenül vannak sokkal többen, mint a felnőtt szólamokban. Így a még vékonyabb gyermekhangokat nem kell megerőltetni a hangerő érdekében. Az is nagyon tetszett, hogy sohasem „forszírozza” a karmester a hangerőt, és nem „csinált túl nagy ügyet” pl. Haydn Nelson-miséjének vagy Mozart Missa brevis-ének előadásából. A nálunk szokásosnál karcsúbb hangzással, természetesebben szólaltatták meg e nagy műveket. (L. I.)

A New College-ban meglepetéssel tapasztaltuk, hogy a próbákon nincs külön hangképzés. A Westminster Abbey-ben is minimális beéneklés volt (3 vagy 4 gyakorlat egyszer-kétszer ismételve). Itt a gyerekek hetente egyszer egyéni hangképzésen vesznek részt. Szerintem sincs túl sok értelme a közös hangképzésnek – legfeljebb a beéneklésnek, ami nem ugyanaz. Mindkettőre kiválóan alkalmas a zsoltározás, amire mindenütt igen nagy figyelmet fordítottak. Nem hangigényes (közép-) fekvésben kell szöveget mondani elég hosszan, ami alatt szépen lassan „beáll” a hang. Bárki tapasztalhatta, hogy jól elhelyezett hang után szinte semmi nem okoz nehézséget. (Ismerek egy rendkívül jó énektanárt, aki szerint az éneklésben sem azt kell gyakorolni, ami nem megy, hanem ami jó – arra aztán „rááll” az ember idegrendszere). (G. G.)

A már említett többévszázados tradíción kívül az egyéni, kicsi korban elkezdett napi tréning is elengedhetetlen a színvonal megtartásához. Fontos, hogy a kisfiúkkal hozzáértő (szintén az elődök eredményeibe kapaszkodó, azokat továbbfejlesztő) hangképző tanárok is foglalkoznak. (L. I.)

Szolgálat, fizetés

Részt vettünk anglikán úrvacsorai istentiszteleten, *evensongon*, katolikus misén. Mindegyikben közös volt, hogy az egyházzent szolgáltnak, munkának tekintik. Ennek értelmében a kórusok nem pusztán lelkesedésből énekelnek, hanem ez a kötelességük. Fizetést kapnak a felnőttek, és iskolai kötelesség a gyerekek részére. Angliában megmaradt a középkori iskolarendszer egyik alapkövetelménye: az oktatás egyik legfőbb célja, hogy a tanulók el tudják látni az istentiszteleti szolgálat énekesi feladatait. Természetesen az iskolából kikerülve az ott szerzett kottaolvasási készség és hangképzési képesség egész életükön át elkíséri a hajdani kórusiskolásokat.

Angliában nem él az a nálunk sokszor hangoztatott, téves nézet, hogy csak az a jó ének, amit az egész gyülekezet énekel. Ellenkezőleg: viszonylag ritkán jut szerep az egész népnek, legtöbbször aktív hallgatásuk a részvétel. A több-évszázados hagyomány következtében az istentiszteleti kóruséneklés olyan magas fokon áll, hogy tényleg lehet vallásos élmény az aktív hallgatás. (D. F.)

Szép, hogy mi egy fillért se fizetünk a főiskolán sem, hogy tanulhatunk, de mintha ennek meg lenne az a hátránya, hogy nem igazán tudjuk, minek mi az ára. Ez a probléma túlmutat az anyagi vonatkozásokon. Főleg arra gondolok, hogy sokszor a lényeges és a lényegtelen elkülönítésére sem vagyunk képesek. (H. A.)

A zenének a liturgia keretében elfoglalt rangjának, helyzetének megfelel az énekesek helye az egyház- és iskolaszervezetben. Nehéz kérdés, hogyan lehetne egyebekben (az éneklés színvonalában, liturgikus érzékenységben) példát venni az angolokról, ha ebben az utóbbiban, ti. a külső feltételek biztosításában még csak megközelíteni sem tudjuk az ő színvonalukat. Az énekeseknek és más liturgikus szolgálatot végző személyeknek csupán eszmei elismerése nem elégséges; az anyagi „elismeréssel”, háttérrel, biztonsággal egyenesen arányos a „produktum” színvonala. Mindenesetre az énekesiskolák példáján annyit okulhatunk, hogy a rendszeres liturgikus szolgálat zenei és lelki téren egyaránt bőségesen megtermi a maga gyümölcsseit. (P. Á.)

A lelkész és a nép

Sajátos jelenség a nép egymondatos válaszainak többszólamú éneklése, ami feltételezi az egyházi vezető és a kórus szoros kapcsolatát, együttműködését is. Ennek legszembetűnőbb és legmeglepőbb példája az volt, amikor a szertartás vezetője hangvillával hangot adott magának, hogy énekelte prefációja és a kórus azt követő Sanctusa megfelelő módon kapcsolódjon egymáshoz. És kapcsolódott is! Ezek az egymondatos válaszok, illetve a nép által énekelte himnuszok és „népének” zenei szempontból talán nem a legjelesebb alkotások, de mindenképpen illeszkednek a liturgiába és jól szolgálják azt. (K. A.)

Egy magyar fülnek furcsa, milyen keveset énekel a közönség egésze. A *Eucharist*-ban csak a népének és a prefáció elején lévő párbeszédet, az *Evensong*-ban csak a népének (Hymn) éneklük. A szertartások leírásában jelölik

a népénekek helyét. Volt, ahol csupán egy hangzott el, de például a St. Paulban három is. Az éneket orgona kíséri, valamennyi verset éneklük. A közösség mindegyik általunk látott templomban kulturáltan, szép, természetes hangon, kidolgozott frazeálással (!), elég gyors tempóban énekel. Igaz, hogy Oxford és London leghíresebb templomait láttuk, de arra lehet következtetni, hogy az átlag angol közösség is jól énekel:

1. Lehetetlen, hogy a magas színvonalon éneklő kórusénekesek ne magas színvonalú átlagból kerüljenek ki.

2. Egy Magyarországon élő angol zenetudós elbeszéléséből tudjuk, hogy az iskolák napirendje közös énekléssel kezdődik.

3. Az egész közösségnek a kotta és a szöveg olvasása mellett is feltétlenül figyelnie kellett az irányítóra, hogy a kottaképből nem következő sorkapcsolások és szünetek egységesen szólaljanak meg.

A gyülekezeti énekek dallamai maguk angolszász ízlésűek, általában XVIII–XIX. századiak. (G. G.)

Az orgonista és az orgona

A magyar templomokban az elsőszámú, gyakran az egyetlen zenész az orgonista: ő kíséri az ordináriumot, a népéneket, énekel a néppel vagy helyette. Ezzel szemben Angliában az ordinárium a kórus feladata, a válaszokat vagy a kórus vagy a nép mondja – a cappella.

Az angol egyházi kóruséneklés 600 éve folyamatos, az orgona viszont a liturgiában jóval később jutott fontos szerephez. A brit hagyományőrzést figyelembe véve nem csoda, hogy a kórus sokkal inkább dominál, mint az orgona, de ez szólhat bevonulásra, vagy inkább előtte, kivonulás után, kíséri a népéneket és a kórust, ha kell. A népénekkíséretnek ízlésben egyeznek a dallamokkal.

Nagy feladat hárul az orgonistára a kórusok kíséretében. Gyakran kell megoldania olyan nehéz feladatot, mint az Oxfordban hallott Haydn-mise, amelyre hétköznapi lévén természetesen nem hívtak zenekart.

A szertartások végén mindennap nagyobb orgonadarab szól, amelyet előre jeleznek is a programban, és amelyet talán ezért is illő és szokás is végighallgatni. (G. G.)

Feltűnő volt, hogy a liturgikus szolgálatba teljesen beépült az orgonista, sőt előfordult az is, hogy a liturgikus ruhát is magára öltötte, ezzel is jelezvén, hogy nem orgonakísérő „művész”, hanem az „oltárszolgálatot” teljesítő egyike. (P. I.)

A szertartás végén az orgonista Reger d-moll toccatáját játszotta, ami gyengébb volt, mint ahogyan a kórust kísérte. Ezután fölmentünk megnézni az orgonát, amely már lentről is érdekes: a kőcsipkés XV–XVI. századi szentélyrekesztőnek a kórus felé néző széle orgonahomlokzatnak van kiképezve, mögötte egy ugyanolyan stílusú, kissé nagyobb fa-orgonaszekrény áll. Amikor fölmentem, meglepődtem, hogy az orgonának 3 manuálja van, de rögtön kiderült, hogy csak egy szokatlan ötlettel állok szemben: két önálló manuálmű

+ egy kopulamanuál, amelyen a kettő együtt játszható. Itt az a nyereség, hogy a két manuál önmagában és együtt kapcsolás nélkül használható. A másik meglepetés az volt, hogy a mellvéden levő kőhomlokzatú szekrény, amely lentől hátpozitívnak néz ki, a főmű, a nagyobb faszekrény a pedálmű és a II. manuál. Az orgonistának itt is, mint a többi helyen, monitor állt a rendelkezésére, amin a karmestert láthatja. Az orgonák általában elég jó minőségűek, de főleg a nagy templomokban elavult rendszerűek és felépítésűek, mint pl. a Westminster Abbey-ben, ahol pedig többek között Gibbons, Purcell, Blow és nemrég Simon Preston volt az orgonista. (U. Zs.)

Mi a teendő?

A látott és hallott élmények hatására fölmerül a gondolat: mit lehetne ebből otthon megvalósítani?

Pontosan lemásolni semmit, de talán kis lépésenként előbb-utóbb sok mindent megvalósíthatunk. Építeni lehet a már működő szkolákra és templomi vegyeskarokra. Meg kell próbálni profi énekesek bevonását, ha mód van rá, díjazásért. Néhány templom példáján kell felbuzdulni és biztatni a plébánosokat az anyagi áldozatra. Be kell vezetni a vesperást pl. a létező felnőttkórus segítségével. Aztán az egyszerű polifon betétekkel díszített imába be lehet kapcsolni az egészen ifjú nemzedéket, őket már zeneileg is másképp nevelni. Szükség lenne olyan kiadványokra, melyek az egészen egyszerű polifon tételaktól a bonyolultakig tartalmazzák a liturgiai helynek megfelelő darabokat. Végül pedig legközelebb papságunkat is el kell vinni Angliába tanulmányútra. (D. F.)

Vajon mi Magyarországon tehetünk-e valamit? Netán a szerzetesrendekhez tartozó iskolákban nem lehetne-e megindítani az énekesiskolákat? Igenis, szükség van az angol énekesiskola adaptációjára Magyarországon.

Az ének-zenei általános iskola típusa bevált. Miért ne egyesíthetnénk azt az egyházi iskola szellemével?! Ha tehát van egyházi iskola, mellette templom, abban kórus (schola), tette kész (képzett) énektanár, az ügyet támogató igazgató és rugalmas egyházi vezető – mi hiányzik a megvalósításhoz? (Valószínűleg rendelet és pénz. A legtöbb iskolaigazgató e kettőre hivatkozik. Hatalmi szó nélkül nem megy). (B. B.)

A liturgia és zene ilyen szoros egysége az egyházi iskolák vonzáskörzetében, állandó istentiszteleti részvétel, napi gyakorlatok esetében bontakozik ki és eredményezi mindent felülmúló hatását. Ugyanakkor a felnövekvő papgenerációk zenei képzése is az ilyen intézményekben kaphatja meg biztos alapját, mikor a papi szolgálat előtt megízlelik a zenei szolgálatot is. (K. A.)

Ha el nem is érhetjük színvonalukat, mindenesetre mindig látnunk-hallanunk kell példájukat. Nagyon sokban követhetjük őket. Elsajátítható a külső és belső fegyelem, összeszedettség, tisztelet a szent cselekmények és az azokat szolgáló zene iránt. Az alázat, mely nem engedi, hogy magunkat akár mint karvezetőket, akár mint énekeseket előtérbe toljuk, hanem igazi szolgálatként állítja eléink nemes feladatunkat. Mindannyiunknak külön-külön ké-

peseknek kell lennünk hitben és emberségben állandóan fejlődni: ha lelkünk elhanyagolt, fülünk is azzá válik. Nem leszünk képesek sem a fegyelemre, sem az érzékenységre, ami a tiszta muzsikálás alapja. Fizikailag is edzettnek kell lennünk, hogy állóképességgel is bírjuk a munkát: A darabok megszólaltatásában a legalapvetőbbre, a hangmagasság tisztaságára féltő gonddal kell ügyelnünk, azt állandóan javítgatnunk kell – ezt külön hangsúlyozta a Westminster Abbey karnagya is!

Fontos, hogy megpróbáljuk adott kereteinken belül igazán jól megszervezni a kórusmunkát. Azt pl. mindannyian megtehetjük, hogy elég időt biztosítunk egy-egy mű megtanulásához, megérleléséhez. Ha az is az ideálunk, hogy mindent lapról kell olvasni, rögtön tökéletes zeneiséggel, tudnunk kell, hogy ez nálunk még nem megy. Ezért fontosabb az, hogy az előadáskor – legyen az istentisztelet vagy koncert – a lehető legtökéletesebben szólalhasson meg a mű. Ezért ki-ki a saját és kórusa képességeinek ismeretében kell, hogy felmérje az adott mű megtanulásához szükséges próbaidőt.

Fontos lenne, hogy sem az iskolai kórusfoglalkozások, sem a szolfézsórák ne legyenek szárazak, unalmasak, hanem elsődleges céljuk legyen a zene megszerettetése. Talán legfontosabb szerepe a templomi kórusoknak lenne. Az istentisztelet az a hely, ahol a kicsik igazán fontos részt vállalva kapcsolódhatnak a felnőttek feladataihoz. És itt van meg igazán a folytonosság és rendszeresség: legalább hetente egyszer énekelhetnek, ideális esetben még hétköznap is. Talán leginkább itt tanulhatják meg a gyerekek, hogy ne legyenek elbizakodottak azért, mert szerepelhetnek, hiszen ez is szolgálat! A templomi kórusoktól – felnőttektől és gyermekektől egyaránt – meg kellene követelni azt, hogy rendszeresen, pontosan részt vegyenek a próbákon, szerepléseken, valamint alapvető zenei képességekkel és felkészültséggel bírjanak. Amelyik templomi kórusban ezek nem feltételek, az nem érheti el a kívánt eredményt. Szükséges lenne az egyház részéről némi anyagi támogatás is, hiszen Magyarországon sok munkával, sokszor több állással tartják fenn magukat és családjaikat az emberek, így sem erejük, sem idejük nem marad az igényes kórusmunkára. Legtöbbször hobbinak, kikapcsolódásnak tekintik csupán a templomi énekkart. Ezzel azonban sem a rendszeresség, sem az igényesség követelményeinek nem tudnak megfelelni. (L. I.)

Árnyoldalak

A világi énekoktatást tekintve azonban igen alacsony színvonalat érnek el az iskolák – az állami és a magániskolák jó része egyaránt. Egy évig laktam egy jónevű, jó hírű, világi magán-leányiskolában (10–18 éves tanulók közt). Itt is minden áldott reggel volt egy rövid ima a kápolnában, egy anthem eléneklésével. Csütörtök este egy zenetanárokból és néhány felsőbbéves lányból álló kisebb vegyeskarral vesperást énekelünk, de ebben a gyerekek kórusa nem vett részt. A kórus az iskola 260 diákjából kb. 40-et érintett, ők a vasárnapi istentiszteleten énekeltek – egész évre kb. tíz-tizenkét darab volt a kotta-dosziében. A gyerekek elmondása alapján, amióta ebbe az iskolába járnak,

ugyaneből a mappából énekelnek: vagyis ugyanazt a 10–12 művet éneklék évről-évre a vasárnapi főistentiszteleteken. Világi művet keveset hallottam, hogy tanulnának. Énekórákon himnuszokat énekelnek, minimális zeneelméletet tanulnak és amerikai musicalekből énekelnek részleteket, zongorakísérettel. A heti énekórák száma az első és második osztályban egy vagy két óra, felsőbb évfolyamokban nincs énekoktatás, fakultálni lehet énekre, aki továbbtanul e tárgyból. Sokan tanultak viszont hangszeren és magánénekórákra is sokan jártak (hangképzésre).

Joggal általánosíthatók e tapasztalatok alapján: az angol, ének-zenét és egyéb tárgyat tanító kollégákkal beszélgetve úgy észleltem, ez az átlagos angol állami vagy magániskolák zenei színvonala. Nyilván van néhány kiemelt iskola, szakiskola, ahol a klasszikus világi zenével is behatóan foglalkoznak, de ez nem számít általánosnak. (Sz. Cs.)

Érdekes különbségről esett szó az angol és magyar alapfokú zeneoktatás összehasonlításakor. Ott nem úgy tanítják a kottaolvasást, hogy először minden elméleti ismeret nélkül sokat énekeltenék a gyerekeket. Nem akkor árulják el a kotta jeleit, mikor a sok zenei élményből már „szinte tudják, csak meg kell nevezni”, hanem korán közlik a hangot és neveit. A Kodály-módszer alapját, hogy ismeretadáskor is a hangzó zenéből induljunk ki, az említett módszer nem veszi figyelembe. De véleményem szerint ezt a hiányt ellensúlyozza az a mérhetetlen nagy zenei anyag, amivel a napi próbák és szolgálatok során találkozhatnak. Kíváncsi lennék egy olyan kísérletor eredményeire, ami a két módszert hasonlítja össze. Ha egyáltalán van az angol kóristák zeneoktatásának hátránya a Kodály-módszerrel szemben, mi az? Mert előnyeit láttuk és hallottuk a „felgyorsított” fiúk majdnem tökéletes éneklésén, gyors lapról-olvasásán.

Az is szembetűnő, hogy a többszólamú éneklésben annyival előbbre járnak, mint az itthoni ének-zene tagozatos iskolák. Harmadik osztályban mi még a bicíniumok szintjén mozgunk, és ezt is milyen nagy felelősség tisztán tartani! Negyedik, ötödik osztályban jutunk el a három- vagy többszólamú művekhez, míg az angol énekesfiúk kezdettől fogva szokják a – legkevesebb – négyszólamú éneklést. Erre megint azt szokták mondani, hogy ez nemzeti beállítottság. Nevezetesen, hogy míg a magyar népdal egyszólamú, Angliában sokkal jobban érzik a többszólamú éneklést. (F. J.)

Katolikus vágyak

A Westminster Cathedral miséje nekem mint katolikusnak mellbevágó élmény volt. (Azt hiszem, hogy ott helyben nem értékeltük eléggé, amit láttunk, és ennek az oka az, hogy az előzőleg az anglikán templomokban észlelt színvonal már annyire elkényeztetett minket, hogy nem is tűnt nagy dolognak, ami a katolikus templomban történik).

Maga a tény, hogy nap mint nap latin (gregorián) énekelte vesperást végeztünk, s hogy ezt a legnagyobb természetességgel, szép asszisztenciával, többszólamú Magnificat-tal teszik, már önmagában lenyűgözött. Aztán a szent-

mise is olyan volt, hogy szeretnék ilyen nálunk vasárnaponként látni, nem-hogy naponta! Az ünnepélyes bevonulás, a pacifikálással, a körmenet, a ministránsok, az asszisztencia, amint a kórossal együtt (!) latin introitust énekelnek, a kórus a szentélyben (itt is gyerekkar és felnőttkar): mind-mind olyan dolgok, amikről zenetörténeti tanulmányaink során hallottunk: Esztergomban is így zajlott valamikor az istentisztelet, a török előtti évszázadokban. És ez itt mind élő valóság, s mégis „múzeum-szaga” 2000 felé közeledve egy 8 milliós metropoliszban. Talán a dolog természetessége, a napi gyakorlat teszi, hogy az egész nem válik „csak” külsőséggé és öncélúvá.

Pedig itt is volt Mozart-mise, füstölés, látványos vonulások, szentbeszéd a szószékről stb. Ha mifelénk ilyen szabályos „főpapi miséken” veszek részt, mindig ott van egy kis rossz szájíz, az a „hű, de nagyon ünnepélyes” érzés. Angliában egyensúlyban volt minden, mert a „dísz” a lényegét ékesítette és nem az lett a főszereplő.

Hétköznap ellenére a hatalmas templom majdnem tele volt, pedig nem ez az egyetlen katolikus templom a környéken! (Ehhez hozzájárulhat az a nem lényegtelen részlet is, hogy az egész mise nem tett ki 50 percnél többet. Nem is értem, hogy fért bele minden). (M. Gy.)

Úgy tűnik, mintha a reformált anglikán egyház az elválás óta konzerválta volna a római katolikus liturgiának azt az állapotát, amely a középkor végén, a Tridenti Zsinat küszöbén jellemezte. Így volt lehetséges, hogy míg a római katolikus egyházban mára eltompult a liturgikus érzék, itt mind a zsolozsmán, mind a főistentiszteleten a liturgikus cselekmények – formák és tartalom – iránti páratlan érzékenységgel találtuk magunkat szemben. Gondolok itt az asszisztencia és a kórus ruháira, az ünnepélyes, fegyelmezett vonulásokra, a felolvasásokra, a lelkész és a hívek, a lelkész és a kórus énekének (és egyáltalán minden zenei megnyilvánulásnak) az összehangolására, az úrvacsorához járulás szertartásos rendjére, az áldás-osztásra (a kórus megáldására).

Az angliai katolikus egyházat is megérintette ez a szellem, még ha korántsem olyan következetes, mint az anglikán egyház (hol latin, hol angol a mise; hol énekel a pap, hol beszél, pl. prefáció!) (P. Á.)

Protestantizmus és liturgia

A nap megszentelése volt az istentisztelet. Minden értelemben meghívottnak éreztem magam. Régi görcs oldódott fel bennem a liturgiával kapcsolatban. Megkaptam mindent, amit a római liturgiában fontosnak és történelminek érzek, amit az apai ágon örökölt görög katolikus istentiszteleti rend liturgikus mozgás- és pompavilágával szoktam meg, s amit ugyanakkor református hitem, igehirdetésről és az úrvacsora szentségéről való hitvallásom követel. Igazi békességet és ökumenét éreztem, feloldódott a kettős- (vagy hármas) önazonosságom miatti feszültségem. (B. E.)